

ном, у загальній чисельності населення, на рівні 2,5%: за цих умов (враховуючи середній розмір сім'ї в Україні та поширеність міграції двох або більше членів сім'ї) сукупність членів сімей, „задіяних” у трудовій міграції, становитиме біля 6% усього населення, тобто буде рівновеликою середньому класу (за найжорсткішими критеріями виділення), який формується в нашій країні. Вказаний рівень вже досягнутий в Україні, навіть згідно мінімальних експертних оцінок масштабів зовнішніх трудових міграцій.

IV. Висновки. Передумовою формування ефективної державної міграційної політики, спрямованої на усунення негативних наслідків трудових міграцій та недопущення їх у майбутньому, є створення дієвого моніторингу цього процесу. Налагодження адекватного інформаційного забезпечення наукових досліджень у сфері зовнішніх тру-

дових міграцій дозволить, зокрема, виявити числові співвідношення між її сегментами.

1. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – К., 2003. – 157 с.

2. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М.Лібанової, О.В.Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002.– 206с.

3. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти. – Тернопіль: Лідер, 2002. – 52 с.

Questions of segmentation of external labour migration of citizens of Ukraine are considered. Levels of labour emigration on a degree of legality and opportunities of the statistical account and segments on a combination of a legal status and economic attributes are allocated. Influence of labour migrations on socially-demographic and economic development is showed.

Черенько Л.М.

РЕГІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ БІДНОСТІ

В статті проаналізовано регіональну диференціацію за основними показниками бідності та визначено чинники формування регіональних диспропорцій у ситуації з бідністю.

Ключові слова: бідність, диференціація бідності.

I. Вступ. Економічне зростання, що почалося в Україні з 2000-го року, мало неоднозначний вплив як на ситуацію з бідністю по країні в цілому, так і на становище окремих соціально-демографічних груп населення. Загальне підвищення показників рівня життя та зменшення масштабів бідності не супроводжувалося позитивними тенденціями у розвитку всіх регіонів країни. Неоднакові стартові можливості областей щодо підвищення матеріального добробуту населення обтяжуються посиленням регіональних диспропорцій у соціальному розвитку окремих територій, що неминуче позначатиметься на масштабах регіональної бідності і може привести до загострення ситуації в майбутньому.

II. Постановка завдання. Проблема бідності сьогодні може вважатися широко дослідженою у вітчизняній науці. Праці відо-

мих українських вчених (Е.М.Лібанова, В.М.Новіков, А.Ф.Ревенко, Ю.І.Саєнко) розвивають теорію бідності з урахуванням специфічних для нашої країни умов. В рамках даної проблематики розглядаються і регіональні розбіжності у показниках бідності, проте дослідження проводяться здебільшого в контексті комплексної оцінки бідності в країні. Значна увага дослідженням регіональної диференціації за показниками якості життя та бідності приділяється російськими вченими внаслідок особливої актуальності цієї проблеми для Росії (А.Ю.Шевяков, В.М.Бобков та інші). Ситуація, що складається сьогодні в Україні, вимагає поглибленого дослідження регіональної диференціації бідності та чинників, які зумовлюють посилення диспропорцій у соціальному розвитку регіонів.

Метою роботи можна визначити оцінку регіональної диференціації за основними показниками бідності, виявлення загальних тенденцій розвитку ситуації з бідністю в країні та регіонах, а також встановлення чинників формування регіональних диспропорцій соціального розвитку.

III. Результати. Комплексний аналіз ситуації з бідністю в Україні за період 1999–2005 років свідчить, що позитивний ефект від

економічного зростання дозволив зменшити масштаби абсолютної бідності. Проте, він не вплинув на ситуацію з відносною бідністю, оскільки процес розшарування за доходами спинити не вдалося. Загальне поліпшення ситуації з бідністю, яке розпочалося в Україні з 2002 року, характеризується специфікою розвитку окремих процесів:

1) стрімке зменшення масштабів абсолютної бідності за критерієм прожиткового мінімуму та міжнародними критеріями (4,3 дол. США і 14,76 дол. США на 1 особу на добу за ПКС¹);

2) поступове зниження рівня бідності за структурним критерієм² та за критерієм калорійності харчування³;

3) практично стабільна ситуація з відносною бідністю за національним критерієм⁴.

Загальноукраїнські тенденції розвитку

ситуації з бідністю мали місце і на регіональному рівні – зокрема, відбулося суттєве зниження рівня бідності за критерієм прожиткового мінімуму по всіх без виключення регіонах України. За період 2001–2005 років найбільш суттєве зменшення масштабів абсолютної бідності (майже в три рази) відбулося у м. Києві, Івано-Франківській, Миколаївській і Вінницькій областях. В найменшій мірі позитивний ефект економічного зростання відчуло населення Рівненської, Кіровоградської, Чернігівської та Тернопільської областей – рівень бідності за прожитковим мінімумом знизився лише в 1,2–1,5 разів. (табл. 1).

Динаміка показників відносною бідності має різні тенденції в залежності від обраного регіону. Сьогодні, як і до періоду економічного зростання, показник рівня бідності за

Таблиця 1

Динаміка рівня бідності за критерієм прожиткового мінімуму⁵ по регіонах України

Регіон	Рівень бідності за прожитковим мінімумом, %		Темп зниження, разів
	2001	2005	
АР Крим	80,5	49,1	1,6
Вінницька	78,1	26,8	2,9
Волинська	82,3	51,2	1,6
Дніпропетровська	67,0	34,9	1,9
Донецька	69,2	35,5	1,9
Житомирська	75,7	44,2	1,7
Закарпатська	86,5	41,6	2,1
Запорізька	72,1	41,2	1,8
Івано-Франківська	88,2	27,4	3,2
Київська (без м.Києва)	60,0	39,7	1,5
Кіровоградська	73,5	52,8	1,4
Луганська	81,1	43,9	1,8
Львівська	71,5	41,5	1,7
Миколаївська	79,7	27,6	2,9
Одеська	71,7	42,0	1,7
Полтавська	70,6	32,3	2,2
Рівненська	73,4	61,6	1,2
Сумська	75,4	42,3	1,8
Тернопільська	70,0	47,3	1,5
Харківська	58,4	34,5	1,7
Херсонська	75,8	40,2	1,9
Хмельницька	77,2	40,2	1,9
Черкаська	77,3	36,2	2,1
Чернівецька	71,8	44,6	1,6
Чернігівська	69,3	47,2	1,5
м.Київ	40,9	13,5	3,0
Україна	71,2	38,2	1,9

національним критерієм залишається суттєво диференційованим по регіонах України – від стабільно найнижчих значень по м. Києву (6,5% у 2005 році) до майже 50% по Рівненській області впродовж 2004–2005 років. (рис. 1).

нижче за середнє по країні. Поряд з Києвом низьке значення показника спостерігалось у Івано-Франківській (13,6%), Вінницькій (17,3%) та Полтавській (21,0%) областях. Причому, для означених областей – це найнижчі показники за останні 7 років.

Рис. 1. Динаміка рівня бідності за національною межею в регіонах України

У 2005 році по більшості регіонів України (16 регіонів) спостерігається підвищення рівня бідності, визначеного за середньоукраїнською межею. До регіонів з найвищими показниками рівня бідності (понад 35%) у 2005 році потрапили Рівненська, Волинська, Кіровоградська, Тернопільська, Чернігівська області та АР Крим. Для всіх цих регіонів характерне погіршення ситуації за останній рік, особливо для Кіровоградської області, де зростання рівня бідності за 2005 рік становило 8,9 в.п. Слід відмітити, що для всіх п'яти областей значення показника стало найвищим за період 1999–2005 років. Суттєве зростання показників бідності у 2005 році відбулося також у Київській, Черкаській та Донецькій областях (від 5 до 9 в.п.). Причому, якщо у Донецькій області показник залишається одним з найнижчих по країні, то у Київській він перевищив середньоукраїнське значення на 3,5 в.п. і становив 30,6%.

Найкраща ситуація за рівнем бідності у 2005 році склалася в м. Києві, де значення показника становить 6,5%, що у 4,2 разів

Аналіз рівня відносної бідності за середньоукраїнською межею має певні вади, оскільки не враховує рівень регіональних цін. Отже, можна припустити, що в деяких областях вартісне значення відносної межі бідності є нижчим, отже використання середньоукраїнської межі штучно завищує показники бідності. За регіональною межею бідності до регіонів з найгіршою ситуацією потрапляють Рівненська, Волинська, Чернівецька області та АР Крим, в якій значення показника становить 40 та вище відсотків. Отже, список аутсайдерів залишається практично незмінним. Найнижчі рівні бідності спостерігаються, як і за середньоукраїнською межею, у м. Києві, Івано-Франківській та Вінницькій областях (20% і нижче).

З урахуванням значень показника глибини бідності, до найблагополучніших регіонів за національним критерієм можна віднести м. Київ, Івано-Франківську, Полтавську, Донецьку, Закарпатську та Миколаївську області. До регіонів з критичною ситуацією

потрапляють Кіровоградська, Рівненська, Житомирська, Луганська, Волинська, Чернівецька, Тернопільська та Херсонська області.

Зрозуміло, що чи не основним чинником формування регіональних розбіжностей у показниках доходів та бідності виступають економічні характеристики регіону. Проте, суттєві регіональні відмінності у показниках бідності можуть бути пов'язані як з особливістю географічного розташування області, так і зі специфічними для країни профілями бідності – розподілом домогосподарств регіону за соціально-демографічними характеристиками та за місцевістю проживання.

Аналіз регіональних рівнів бідності доводить, що прямого зв'язку між географічним розташуванням та показником бідності сьогодні в Україні не існує. Так, у Карпатському регіоні знаходяться: Івано-Франківська область, де рівень бідності один з найнижчих в країні і майже вдвічі поступається середньому значенню, та Чернівецька область, де показник на 5,5 в.п. перевищує середньоукраїнське значення. Аналогічна ситуація спостерігається по всіх географічних районах. Виключення складає лише Поліській регіон, всі області якого мають високі рівні бідності у порівнянні з середнім по країні показником.

Взагалі географічне розташування регіону на пряму не пов'язане з показниками бідності впродовж всього динамічного ряду. За даними будь-якого року у період 1999-2005 років до регіонів з найгіршою ситуацією потрапляли області з різних географічних частин країни. Якщо у 1999 році до регіонів з найвищими рівнями бідності відносилися Луганська, Миколаївська, Волинська та Чернівецька області, то у 2005 році серед аутсай-

дерів опинилися Рівненська, Волинська, Кіровоградська області та АР Крим.

Отже, можна припустити, що визначальними чинниками регіональної диференціації бідності поряд з економічними результатами розвитку регіону виступає соціально-демографічний склад населення та його розподіл за місцевістю проживання. Саме ці чинники і визначають загальноукраїнський профіль бідності.

Сьогодні окремою визначальною характеристикою бідності в Україні, як і в більшості країн перехідного періоду, виступає місцевість проживання, адже всі показники бідності підвищуються із зменшенням розміру населеного пункту. При чому, така закономірність зберігається незалежно від обраного критерію бідності.

Розшарування між містом і селом за показником рівня бідності посилюється впродовж останніх років. Якщо у 1999 році різниця у рівнях бідності за національним критерієм між містом і селом становила 2,1 в.п., то у 2005 році розрив зріс до 12,0 в.п. Загалом динаміка показника свідчить, що покращення ситуації з бідністю в країні відбувалося виключно за рахунок міської місцевості – рівень бідності в містах за останні сім років зменшився з 27,1 до 23,2%, а по сільській місцевості, навпаки, зріс з 29,2 до 35,2%.

У 2005 році при незначному покращенні ситуації в міських поселеннях дещо зростає рівень бідності на селі. Позитивним моментом можна вважати вирівнювання ситуації з бідністю між малими та великими містами – взагалі у містах зниження рівня бідності за останній рік відбулося за рахунок показника по малих містах. (табл. 2).

Розподіл населення за місцевістю проживання на пряму впливає на рівень бідності в

Таблиця 2

Динаміка рівня бідності в залежності від типу населеного пункту, %

Тип населеного пункту	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Велике місто	26,6	25,1	22,0	19,9	17,0	18,1	18,7
Мале місто	27,7	25,6	27,9	28,6	28,1	32,2	30,7
Сільська місцевість	29,2	28,7	32,3	34,3	36,7	35,0	35,2
Україна	27,8	26,4	27,2	27,2	26,6	27,3	27,1

регіоні – із збільшенням частки сільського населення в регіоні підвищуються значення показників бідності. Серед регіонів, в яких сільське населення становить менше 40%, показники бідності, вищі за середньоукраїнські, мають лише АР Крим та три області – Луганська, Одеська та Сумська. А серед областей з переважаючим сільським населенням (більше 50%) лише Івано-Франківська, Вінницька та Закарпатська області характеризуються низьким у порівнянні з середньоукраїнським рівнем бідності.

Зрозуміло, що основним чинником формування регіональної бідності є значна регіональна диференціація за рівнем доходів населення, зокрема, за рівнем оплати праці. Саме регіони з високою часткою сільського населення поступаються за рівнем доходів більш урбанізованим областям внаслідок нижчих стандартів оплати праці на селі.

Для характеристики ситуації з бідністю в Україні особливого значення набуває проблема визначення профілів бідності, тобто тих категорій населення чи домогосподарств, які найбільше підпадають під дію негативних факторів і мають показники бідності, значно вищі за середні по країні. Як свідчать попередні дослідження, в Україні визначальними факторами підвищення ризику бідності є наявність у складі домогосподарства: двох та більше дітей будь-якого віку; хоча б однієї дитини у віці до 3-х років; принаймні одного безробітного; хоча б однієї особи старше 75 років; одночасно хоча б однієї дитини та дорослих осіб пенсійного віку (однієї чи більше). Єдиним чинником, що може позитивно вплинути на ситуацію з бідністю в домогосподарстві, є наявність вищої освіти, принаймні, у одного з членів домогосподарства

Серед зазначених факторів найсуттєвішим (як за абсолютним, так і за відносним критерієм) є наявність у домогосподарстві двох та більше дітей або одночасно дітей та осіб пенсійного віку. В таких домогосподарствах рівні бідності за національною межею в 1,7 раза перевищують середньоукраїнське значення. Отже, на рівень бідності в регіоні безпосередній вплив складає розподіл населення за соціально-демографічними характеристиками.

Дослідження статистичних взаємозв'язків між рівнем бідності по регіонах та показни-

ками, отриманими з даних адміністративної статистики, дало можливість зробити наступні висновки. Існує певна залежність між рівнем бідності та показниками, що характеризують, насамперед, економічне становище регіону, рівень життя населення, зокрема, його платоспроможний попит та питому вагу низькодоходних груп населення, а також демографічну ситуацію та становище на ринку праці. З усіх перерахованих факторів суттєвий взаємозв'язок з показниками бідності по регіонах мають демографічні характеристики, зокрема, питома вага дітей віком до 15 років в загальній чисельності населення регіону.

Пряма залежність рівня бідності певної території від розподілу домогосподарств за соціально-демографічними групами та місцевістю проживання дає змогу побудувати карту бідності. Найкращим джерелом інформації для такого дослідження є перепис населення. На його основі можна розрахувати детальну карту бідності до районного рівня, а інколи, і до рівня населеного пункту, проте таке джерело інформації може бути доступним лише раз на десять років. Враховуючи той факт, що демографічний склад населення та специфіка його розселення змінюються досить повільно у порівнянні з економічними характеристиками регіону, побудовану за даними перепису карту бідності можна використовувати впродовж 10-річного терміну з відповідним щорічним коригуванням.

IV. Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що вирішальним чинником формування бідності на регіональному рівні є суттєва диференціація за рівнем доходів та споживання, яка обумовлюється не географічним розташуванням регіону, а економічними чинниками та загальноукраїнськими профілями бідності. Тобто, географічне розташування практично не справляє впливу на ситуацію з бідністю в регіоні, в дію вступають інші чинники – такі, як розподіл домогосподарств регіону та типом поселення та соціально-демографічними характеристиками.

Значні розбіжності у показниках бідності за регіонами України обумовлюються не тільки диспропорціями у економічному розвитку, але й сформованим складом населення та його розподілом за місцевістю прожи-

вання. Врахування цих характеристик дає змогу дослідити специфіку ситуації з бідністю в кожному регіоні, а також здійснити прогнозні оцінки щодо майбутнього розвитку подій. Поглиблене дослідження чинників формування регіональної бідності може стати дієвим інструментом як при визначенні напрямів загальнодержавної політики щодо

подолання бідності, так і при розробці регіональних програм соціально-економічного розвитку.

In the article the analysed regional differentiation after the basic indexes of poverty and the factors of forming of regional disproportions are certain in a situation with poverty.

Севастьянов Р.В.

ОСОБЛИВОСТІ БЕЗРОБІТТЯ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

В роботі розглянуто ключові проблеми працевлаштування в Запорізькій області. Наведено регіональні особливості використання трудових ресурсів. Запропоновано основні напрямки подолання проблеми безробіття.

Трудові ресурси Запорізької області мають важливе значення для економічного розвитку регіону. Кількість населення становить по різних оцінках 2 млн. осіб, що складає близько 4 % загальної кількості населення України. В області налічується: 20 районів, 14 міст, у тому числі 5-обласного підпорядкування, 23 селища міського типу, 263 сільради, 920 сільських населених пунктів. Віковий склад населення області, зафіксований Всеукраїнським переписом населення, відобразив ставу тенденцію зменшення частки дітей у загальній кількості населення поряд із суттєвим підвищенням долі осіб у віці старшому за працездатний, що значно ускладнює сучасну демографічну ситуацію в області (як і в цілому по Україні), і зумовлює наростаюче постаріння населення. В місті Запоріжжя рівень працевлаштування є досить високим – 56,4% проти 38,1% по області та 36,4% по країні. На обліку у державній службі зайнятості станом на 1 серпня 2006 р. перебувало 31,8 тис. не зайнятих трудовою діяльністю громадян. Рівень зареєстрованого безробіття за 2006 рік в середньому становить 2,6% середньорічної чисельності населення працездатного віку.

В місті Запоріжжя рівень безробіття складає 0,8 % що в 4 рази менше ніж в середньому по області (2,9 %). В регіоні має місце стійка тенденція до збільшення сільських жителів, що стоять на обліку у службі зайнятості. В 11 районах рівень безробіття пере-

вищує середній по області. У Василівському, Акимівському, Новомиколаївському, Токмацькому та Чернігівському районах він складає від 9 до 20 відсотків (вважається, що рівень безробіття 6–7 відсотків є критичним). Окремою проблемою вже багато років є місто Степногірськ в якому рівень безробіття є катастрофічним. Однією з характерних рис є сімейне безробіття.

Розподіл працевлаштованого населення за основним джерелом засобів існування у Запорізькій області наведено в таблиці 1.

Необхідно шукати ефективні шляхи подолання сільського безробіття. Для цього необхідно доносити інформацію для орієнтації безробітних на самостійну зайнятість, активізації їхньої підприємницької ініціативи.

Наприклад, безробітним на заочаткування власної справи торік одноразово виплачено понад 220 тис. грн., за I півріччя цього року – близько 70 тис. грн. Усі, хто отримав такі виплати, спочатку навчалися на курсах, а потім захищали свої бізнес-плани. Більшість із них успішно займаються обраною справою: займаються торгівлею, вирощують кролів, свиней, курей, ремонтують автотранспорт земляків, шиють одяг, пасічникують, займаються городництвом. Також спостерігаються проблеми у тому, що населення намагається здобути професії, в яких переважає інтелектуальна праця. В той час, як зараз існує велика кількість вакансій «робочих» професій, таких як електрогазоварювальник, тракторист, продавець, будівельник та ін.

Зараз існує велика кількість вакансій «робочих» професій, таких як електрогазоварювальник, тракторист, продавець, будівельник та ін